

УДК: 351

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.5/09>**Масик М.З.**

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Клименко О.В.

доктор наук з державного управління

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ДИСКУРСІ

В статті розкрито сутність поняття «інституціоналізації», під яким варто розуміти гармонійну роботу держави з її інституціями, пов'язану із забезпеченням появи передових інституціональних змін задля зниження рівня невизначеності, зокрема генерування популярних, доступних та підходящих процесів для будь-якого учасника аналізованої сфери діяльності. Розглянуто сутність поняття «інституції», під яким варто розуміти суспільно прийняті традиції та порядок, в той час, коли інститут є законодавчо закріпленою традицією та порядком, де підкреслюється наявність дуального зв'язку між цими поняттями. З'ясовано, що відмінність під поняття «інституція» та «інститут» полягає в тому, що під інституцією варто вважати суспільно прийняті традиції та порядок, в той час, коли інститут є законодавчо закріпленою традицією та порядком, де підкреслюється наявність дуального зв'язку між цими поняттями. Встановлено, що під поняттям «стійкість» варто розуміти більш стабільний послідовний процес, а не тільки регенерацію чи вихід на новий рівень рівноваги. Розкрито сутність поняття «інституціональної стійкості». Встановлено, що під інституціональною стійкістю варто розуміти такий стан управлінських інституцій, зважаючи на сучасні після кризові умови, при якому залишається незмінним їхній структурно-функціональний потенціал, можливість співпраці та удосконалення. Забезпечення інституціональної стійкості відбувається за рахунок складного комплексу формальних та неформальних засад, а досягнути її можна переважно завдяки їхній ієрархічній побудові, де з кожним наступним більш високим рівнем утруднюються будь-які зміни порівняно з попереднім рівнем. З'ясовано, що в процесі забезпечення належної інституціональної стійкості доволі важливе значення відводиться комунікаційному процесу між сторонами, оскільки загальновідомо, що суспільство формує інституційний попит, в той час коли держава виступає інституціональним монополістом, який впливає на пропозицію в даній сфері.

Ключові слова: інституціоналізація, інституція, інститут, стійкість, інституціональна стійкість.

Постановка проблеми. Дослідження проблем інституціональної стійкості на даний час набуває виняткової актуальності зважаючи на негативний або навіть загрозливий вплив не лише зовнішніх, але й внутрішніх факторів, зокрема в умовах пандемії COVID-19. Нарощення інтенсивності глобалізаційних процесів на світовій арені зумовили потребу у забезпеченні інституціональної стійкості управлінських інституцій, тобто їх змоги пристосуватися як до неочікуваних (в результаті прояву певних кризових явищ) та передбачених (довготривалих) змін сучасних можливостей та загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували проблематику інституціональної стійкості варто виокремити

таких як М. Білинська, З. Ватаманюк, І. Вініченко, С. Доулі, Л. Жукова, С. Крючок, Д. Левенбергер, В. Малиновський, Г. Масик, Н. Матвійчук, Дж. Маюнг, Д. Норт, А. Пайк, В. Парсонс, О. Петроє, Н. Прямухіна, О. Рибій, І. Спанденберг, А. Ткач, О. Ткачова, Дж. Томані, А. Турен, Дж. Уокер, О. Федорчак, А. Фішер, Дж. Ходжсон, Дж. Шпангенберг та інші.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття теоретичних основ дослідження проблем інституціональної стійкості у міждисциплінарному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш, ніж розкрити сутність поняття інституціональної стійкості, варто зазначити, що у наукових джерелах наявні різні підходи до визначення

сутності «інституціоналізації» та продовжуються дискусії щодо тотожності з категорією «інституалізації». Ґрунтовне дослідження в напрямі проводить розмежування дефініцій «інститут», «інституція», «інституційний», «інституціональний» та пов'язаними з ними поняттями, на думку автора, проведено О. Федорчаком [14], який також виокремлює низку проблем у цьому питанні та пропонує дотримуватися думки про можливість ототожнення «інституційного» механізму державного управління з «інституціональним». Н. Матвійчук вважає, що одночасне існування двох термінів (інституційний та інституціональний) пов'язано з особливостями перекладу категорії «institutional» з англійської мови на українську, в результаті чого було отримано два поняття [6].

Цілком згодні з А. Ткач, який визначає інституціоналізацію як перетворення соціальних намірів у норму та формування правил економічного спілкування шляхом їх впровадження за допомогою владних інституцій (неписаних правил чи правової діяльності) на основі засобів правового, економічного і політичного регулювання [11].

У цьому контексті колектив авторів науково-аналітичної доповіді «Інституціоналізація публічного управління в Україні» під інституціоналізацією розуміє «... процес утворення стабільних зразків соціальної взаємодії, базованої на формалізованих правилах, законах, звичаях і ритуалах; правове та організаційне закріплення сформованих у суспільстві форм поведінки, відносин; утворення нових інститутів (стійких комплексів формальних і неформальних норм, принципів, установок, що регулюють різні сфери людської діяльності – економічної, політичної, духовної і власне соціальної сфери)» [1].

В розрізі державного управління в словнику термінів і понять з державного управління В. Малиновського інституційний підхід визначається як загальний метод дослідження державного управління, який через зосередження на структурно-функціональних засадах побудови системи органів виконавчої влади та формально-правовій характеристиці політичної системи – дає можливість дослідити взаємозалежність і взаємозв'язок між змінами інституційних структур апарату державного управління і змістом державної політики [5]. Результатом процесу інституціоналізації є створення у відповідності із заданими інституціональними умовами соціально-економічних інститутів (організацій), які в повному обсязі відповідають вимогам, які висувають щодо них зовнішнє середовище та внутрішні детермінанти [12].

Таким чином, беручи до уваги вище зазначене, можна дійти висновку, що під поняттям інституціоналізації варто розуміти гармонійну роботу держави з її інституціями, пов'язана із забезпеченням появи передових інституціональних змін задля зниження рівня невизначеності, зокрема генерування популярних, доступних та підходящих процесів для будь-якого учасника аналізованої сфери діяльності. Перейдемо до розкриття сутності поняття «інститут».

Так, ні в Порядку денному 21, ні в посібнику з інституційних показників, опублікованого Комісією зі сталого розвитку, не має визначення сутності поняття інститутів. Проте, в процесі їхнього дослідження стає очевидним, що обидва документи розуміють інституції як політичні чи соціальні організації, які беруть участь у розробці та реалізації публічної політики. У цьому контексті «інститутом» описується організація, яка є юридичною особою, яка діє від її імені та реалізуючи її цілі.

Проте, що інституції – це більше, ніж просто організації, стає зрозумілим, якщо поглянути на контекст, у якому спочатку вживався термін «інституція». Він використовувався в соціології для опису чогось, що допомагає людям полегшити прийняття рішень у повсякденному житті, пропонуючи орієнтацію під час інтерпретації дій інших і визначення своєї ролі в конкретному суспільному контексті. Соціологи зазначали, що лише через інститути соціальна діяльність стає ефективною, нормативною, постійною та передбачуваною. Наголошуючи на тому, що інститути формують цінності і тим самим визначають, як розвиваються суспільства, В. Парсонс описав системний вимір інститутів. Інституція створює рамки для людських дій у різних контекстах. Як такі вони також інтегрують індивідуальну поведінку із загальними ціннісними орієнтаціями суспільства. І вони не тільки керують поведінкою індивідів, а й керують соціальним і політичним співтовариством [8].

За А. Туреном, інституція сьогодні має позначати не те, що було інституційовано, а те, що є джерелом інституціонування, тобто, ті механізми, завдяки яким культурні орієнтири трансформуються в соціальну практику [13]. Поняття “інститут” (від лат. institutum – установа, установа) запозичене з юриспруденції. Інститут – це усталена форма організації, регулювання та впорядкування суспільного життя, діяльності і поведінки людей, яка включає сукупність соціальних норм, зразків поведінки і діяльності, у праві – сукуп-

ність норм права, які регулюють будь-які визначені відносини [12].

Таким чином, беручи до уваги вище зазначене, можна дійти висновку, що під інституцією варто вважати суспільно прийняті традиції та порядок, в той час, коли інститут є законодавчо закріпленою традицією та порядком, де підкреслюється наявність дуального зв'язку між цими поняттями. Щодо сфери публічного управління, то інститутами почала відводитися досить важлива роль у даній сфері протягом 70-80 років минулого століття.

Американські політологи, представники структурного інституціоналізму К. Уївер і Б. Рокман у книзі «Чи справді інститути мають значення?» на прикладі порівняння різних за інституціональною структурою держав (США, Швеції, Великобританії, Канади, Франції, Німеччини, Нідерландів, Японії) стверджували, що вплив інститутів на публічну політику складний і має різні наслідки в конкретних умовах [22]. Подекуди він може набувати досить прямого характеру, проте переважно у більшості політичних галузях він набуває більш сприйнятливою та непрямому характеру, що залежить від наявності інших факторів. Взаємозалежність між інституціями та результатами публічного управління варто досліджувати зі сторони спроби, де інституціональні структури користуються можливістю, а на успішність або прогалини у системі публічного управління зазвичай впливає те, чи у визначених державах і протягом певного періоду часу конкретні суспільно-політичні та інші явища дали поштовх до появи здебільшого ризику чи до нових можливостей.

З точки зору економічної науки можна виокремити такі найбільш поняття стійкості: «sustained positive economic growth» (стійке економічне зростання, як характеристика динамічної рівноваги та сталого ефективного розвитку), «unchanging trend» (незмінний тренд), «steady state» (стійкий стан, стаціонарна стійкість по Р. Солоу), «sustainable development» (сталий розвиток). Ці поняття зводяться до дотримання елементами системи єдиного вектору руху із прогнозованим темпом та частотою зміни. [9].

У науковій літературі термін «стійкість» використовується в декількох контекстах. Визначення відрізняються залежно від тематики та наукового спрямування. Екологічна галузь визначає стійкість як «міру здатності екосистеми поглинати зміни та зберігатися» [18, с. 2]. Стійкість можна також визначити як «процес, який пов'язує набір адаптивних здібностей до позитивних курсів

функціональності та налаштування після порушення або успішної адаптації до стресових подій, ворожій системи та інших викликів» [20, с. 3].

З точки зору державного управління трактування стійкості відмінне від поданого вище і акцентоване у площині стійкості руху як «стану розвитку матеріальної субстанції та вияву однієї з характеристик руху. Серед можливих форм розвитку матеріальної субстанції реалізуються лише стійкі форми, а нестійкі швидко руйнуються внаслідок принципової стохастичності внутрішніх і зовнішніх впливів» [3, с. 13].

Варто зауважити, що соціально-економічні системи з високим рівнем стійкості спроможні безперервно перебудувати свої інституції. В даному аспекті під поняттям «стійкість» варто розуміти більш стабільний послідовний процес, а не тільки регенерацію чи вихід на новий рівень рівноваги. Концепція стійкості передбачає певні інтерпретації, характерні для таких країн, як, зокрема, Британія, Франція, Канада, Польща, Південна Африка, хоча всі вони включають наступні вимоги:

– стійкість (структурно-функціональна) системи в умовах шоку та здатність відновлення до моменту негативного впливу. Передбачається, що система є стійкою, якщо вона здатна швидко повернутися до рівноваги;

– екологічна стійкість означає, що існує багато рівноважних станів, які можуть бути досягнуті без зміни функції або структури системи;

– адаптивна стійкість походить від так званої теорії складних адаптивних систем, що здатні розвиватися і адаптуватися до нових умов [17].

Що стосується інституціональної стійкості, то вона є вихідною ситуацією для інституціональних змін, коли за існуючого співвідношення сил гравців і наявного набору контрактних відносин, що опосередковують економічний обмін, жоден з цих гравців не вважає для себе вигідним втрачати ресурси на реструктуризацію угод [7, с. 112]. Мотивом до порушення інституціональної стійкості або джерелом походження інституціональних змін, за Д. Норттом, є „зовнішні шоки” та „внутрішні стимули”. „Зовнішні шоки” є породженням інституціонального середовища, а „внутрішні стимули” розуміють під собою вигоду, яку суб'єкт може отримати від зміни (або не зміни) діючих правил. Причому „внутрішні стимули” можуть спонукати не тільки до змін, а й до ухилення від правил – в окремих випадках недотримання встановлених правил приносить набагато

більшу вигоду, ніж їх дотримання. Так виникають інституційні пастки – стійкі неефективні інституції або норми поведінки [2, с. 42-44].

На думку Л.М. Жукової, інституційна стійкість – це здатність системи до збереження своєї якості як фундаментальної основи зняття невизначеності господарчої діяльності в умовах дестабілізуючих впливів зовнішнього та внутрішнього походження. Вона характеризується, крім іншого, наявністю науково обґрунтованих критеріїв формування та розвитку ефективних інститутів для реалізації економічної політики держави [4].

Інституціональна стійкість, як стверджував Е. Пайк, у довгій перспективі сприяє розриву відносин між учасниками системи, що дозволяє гнучко перебудувати її внутрішні структури в нових умовах [19]. Показниками інституціональної стійкості можуть бути, наприклад, здатність повернення рівня продуктивності й ефективності діяльності органів управління до докризового стану; відновлення довіри населення, втраченої або послабленої під час політичної кризи; підвищення рівня суспільної легітиматії уряду чи місцевих управлінських структур внаслідок кадрових змін тощо, залежно від конкретних умов. Критерії визначення інституціональної стійкості управлінських структур, розроблені в працях Д. Левенбергер, І. Спанденберга та ін. доцільно використовувати для усвідомлення того комплексу показників, які необхідно враховувати у розробці політик на регіональному та місцевому рівнях і структурно-функціонального навантаження кадрового складу, в тому числі і керівного, органів публічного управління [16; 21].

З цього приводу Д. Норт зазначає: «Зазвичай конституції створюються так, щоб їхня зміна обходилася дорожче, ніж зміна статутного права, а, в свою чергу, зміна статутного права обходилася дорожче, ніж зміна індивідуального контракту» [7]. Окрім ієрархічної побудови, стійкості інституціональної системи значно сприяє вкорінена в свідомості індивідів мережа інституцій, неформальних норм, правил та обмежень, яка змінюється дуже повільно [7] та, відповідно, має високий ступінь стабільності. Дж. Ходжсон зазначає, що інститути забезпечують специфічні «регулярності» у поведінці, вкорінюють їх у звичках індивідів та, зрештою, формують відповідні цілі та переконання; таким чином інституціональна структура підтримується надалі завдяки успішному самовідтворенню інститутів [15, с. 54-55].

Варто зауважити, що в процесі забезпечення належної інституціональної стійкості доволі

важливе значення відводиться комунікаційному процесу між сторонами, оскільки загальновідомо, що суспільство формує інституційний попит, в той час коли держава витупає інституціональним монополістом, який впливає на пропозицію в даній сфері.

Якщо звернутися до питання природи інституціональної стійкості, то, зокрема, інституціоналізм раціонального вибору розглядає інституціональну стійкість як норму, визначаючи інститути як стабільні (урівноважені) способи провадження справ. Згідно з даним підходом, інституціональна стійкість надовго встановлюється після того, як актори вивчають стабільні правила гри, які важко замінити через високий ступінь невизначеності щодо вигод та ефектів нових правил, та пристосовують до них власні стратегії [10].

В процесі проведення аналізу літературних джерел з даної проблематики можна дійти висновку, що під інституціональною стійкістю варто розуміти такий стан управлінських інституцій, зважаючи на сучасні після кризові умови, при якому залишається незмінним їхній структурно-функціональний потенціал, можливість співпраці та удосконалення. Забезпечення інституціональної стійкості відбувається за рахунок складного комплексу формальних та неформальних засад, а досягнути її можна переважно завдяки їхній ієрархічній побудові, де з кожним наступним більш високим рівнем утруднюються будь-які зміни порівняно з попереднім рівнем.

Висновки. Таким чином, беручи до уваги все вище наведене можна дійти висновку, що забезпечення інституціональної стійкості виступає основною передумовою для правильного узгодження роботи інститутів у інституціональній структурі держави. Головним інструментом забезпечення інституціональної стійкості, який дозволяє встановити оптимальний рівень рівноваги та ефективності інституціонального розвитку держави, є спроможність інститутів відновлювати усталені звичаї і процедури та здійснювати коректуючі поступові зміни в інституціональних нормах з метою кращого пристосування до сучасних умов у суспільно-політичному житті країни. В основі забезпечення оптимального рівня інституційної стійкості повинне лежати формування цілої системи інституцій публічного управління, які мають змогу будь-яким чином комунікувати із суспільством. В свою чергу, подібна система має ґрунтуватися на сучасних правових цінностях, а публічне управління на інститутах, діяльність яких опирається на демократичні принципи.

Список літератури:

1. Білинська М.М., Петрос О.М. Інституціоналізація публічного управління в Україні : наук.-аналіт. доп. Київ : НАДУ, 2019. 210 с.
2. Ватаманюк З. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика. Львів: „Новий світ – 2000”, 2005. 648 с.
3. Вініченко І.І., Крючок С.І. Економічна стійкість підприємства та її складові. Агросвіт. 2016. № 24. С. 13-20.
4. Жукова Л.М. Роль держави у забезпеченні інституційної стійкості господарської системи. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Випуск 12. С. 13-18.
5. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 254 с.
6. Матвійчук Н.М. Концептуальні підходи до сутності інституційного механізму природокористування. Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. 2015. № 11. С. 136-144.
7. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. К.: Основи, 2000. 198 с.
8. Парсонс В. Публічна політика. Вступ до теорії й практики аналізу політики. К. Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 549 с.
9. Прямухіна Н.В. Міждисциплінарна природа стійкості розвитку та ефективності управління на рівні регіональних соціально-економічних систем. INTERCONF. 2020. № 2 (38). С. 487-499.
10. Рибій О. Різновиди та умови встановлення рівноваги політичних інститутів. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2010. Вип. 21. С. 119-127.
11. Ткач А.А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури: монографія. К.: НАН України, Об'єдн. ін-т економіки, 2005. 295 с.
12. Ткачова О.К. Теоретичні основи інституційних механізмів державного управління митною справою. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=587>.
13. Турен А. Повернення дієвця. К.: „Альтерпрес”, 2003. 320 с.
14. Федорчак О.В. Інституційний механізм державного управління. Ефективність державного управління. 2017. № 1 (50). С. 53-63.
15. Ходжсон Дж. Институты и индивиды: взаимодействие и эволюция. Вопросы экономики. 2008. № 8. С. 45-60.
16. Leuenberger D.Z., Bartle J.R. Unsustainable development: Hurricane Katrina and the flaws in transportation infrastructure policy and management. PA Times. 2005. Vol. 28. Issue 10. P. 5.
17. Masik G. Economic resilience: The case of Poland and Certain European regions Geographia Polonica. 2016. № 89 (4). P. 457-471.
18. Mayunga J. Understanding and applying the concept of community disaster resilience: A capital-based approach. Summer Academy for Social Vulnerability and Resilience Building. 2007. P. 1-16.
19. Pike A., Dawley S., Tomaney J. Resilience, adaptation and adaptability. Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. 2010. Vol. 3. Issue 1. P. 59-70.
20. Sonn C., Fisher A. Sense of Community: Community Resilient Responses to Oppression and Change. Journal of Community Psychology. 1998. № 26 (5). P. 1-32.
21. Spangenberg J.H. Investing in Sustainable Development The Reproduction of Man Made, Human, Natural and Social Capital in: Int. J. Sustainable Development. 2001. Vol. 4. P. 184-201.
22. Walker J.L. Setting the Agenda in the U.S. Senate: A Theory of Problem Selection. British Journal of Political Science. 1977. Vol. 7 (4). P. 423-445.

Masyk M.Z. Klymenko O.V. THEORETICAL FUNDAMENTALS OF RESEARCH OF INSTITUTIONAL RESISTANCE PROBLEMS IN INTERDISCIPLINARY DISCOURSE

The article reveals the essence of the concept of "institutionalization", which should be understood as the harmonious work of the state with its institutions, connected with ensuring the emergence of advanced institutional changes to reduce the level of uncertainty, in particular, the generation of popular, accessible and suitable processes for any participant in the analyzed sphere of activity . The essence of the concept of "institution" is considered, which should be understood as socially accepted traditions and order, at a time when the institution is a legally established tradition and order, where the presence of a dual connection between these concepts is emphasized. It was found that the difference between the concepts of "institution" and "institute" is that the institution should be considered socially accepted traditions and order, while the institute is a legally established tradition and order, where the existence of a dual connection is emphasized between these concepts. It was established that the concept of "sustainability" should be understood as a more

stable sequential process, and not only regeneration or reaching a new level of equilibrium. The essence of the concept of "institutional stability" is revealed. It was established that institutional stability should be understood as such a state of management institutions, taking into account the modern post-crisis conditions, in which their structural and functional potential, the possibility of cooperation and improvement, remains unchanged. Ensuring institutional stability occurs due to a complex complex of formal and informal foundations, and it can be achieved mainly due to their hierarchical structure, where with each next higher level, any changes compared to the previous level become more difficult. It was found that in the process of ensuring proper institutional stability, the communication process between the parties is quite important, since it is common knowledge that society forms institutional demand, while the state acts as an institutional monopolist that affects the supply in this area.

Key words: *institutionalization, institution, institute, stability, institutional stability.*